

TEK PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİYETÇİLİK VE CHP'NİN YEDİNCİ BÜYÜK KURULTAYI

Murat KILIÇ*

Özet

Türkiye Cumhuriyeti bir milli devlet olarak kurulmuştur. İmparatorluktan milli devlete geçiş sürecinde Cumhuriyeti kuranlar, Osmanlıdan devralınan toplumdaki bir millet inşa etmek istemekteydi. Bunun için inkılabın iki enstrümanı olan milliyetçilik ve laiklik bir arada kullanılmıştır ve neticede ortaya laik bir milliyetçilik anlayışı çıkmıştır. Ancak çok partili hayata geçişle birlikte yaşanan liberalleşme Cumhuriyet Halk Partisinin milliyetçilik anlayışını da etkilemiştir. Cumhuriyet Halk Partisi 1947 kurultayında daha muhafazakar bir milliyetçilik anlayışını benimsemeyi denemiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Laiklik, Tek Parti Dönemi, Cumhuriyet Halk Partisi.

NATIONALISM IN THE SINGLE PARTY PERIOD AND SEVENTH GENERAL ASSEMBLY OF REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY

Abstract

Republic of Turkey was established as a national state. The founders of the Republic wanted to build a nation of the society that inherited from the Ottoman in the period of transition to national state. Therefore two instruments of the revolution were used together and as a result an of secular nationalism was emerged. But liberalization in the multy party period affected the nationalism. Republican People's Party convention in 1947 has tried to adopt a more conservative nationalism approach.

Keywords: Nationalism, Secularism, Single Party Period, Republican People's Party.

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (muratkilic@sdu.edu.tr).

Giriş

“İmparatorluktan milli devlete geçiş” ifadesi belki de Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu söz konusu iken kullanılan en yaygın cümledir. Bu ifade ile sadece değişen/değiştirilmek istenen devlet yapısına değil aynı zamanda bir toplum yapısına atıfta bulunulur. Yani bu cümle, aynı zamanda klasik ancak etkili tabir ile “ümmetten millete geçiş”in de ifadesidir. Nitekim Türkiye örneğinde bu geçiş 1923 sonrası Cumhuriyetin kurucu kadroları tarafından bir inşa süreci olarak tezahür etmiştir. Cumhuriyeti kuranlar önce milli devleti daha sonra ise bu milli devletin “millet”ini inşa etme yoluna gitmişlerdir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu bir tercih değil zorunluluktur. Çünkü 1923 itibarıyla Türkiye’de Avrupa’daki örneklerde olduğu gibi devletini arayan bir milletten bahsetmek mümkün değildir. O halde milletini arayan ve inşa eden bir devletten söz etmek daha anlamlıdır. İşte toplum mühendisliği olarak nitelenebilecek bu süreçte Cumhuriyetin kurucu kadrolarının kullandığı iki temel enstrüman milliyetçilik ve laiklik olmuştur. Bu iki ilke her ne kadar yazılı olarak daha sonra resmi hale gelmiş ise de 1923’ten itibaren toplumu dönüştürmek için yoğun olarak kullanılmıştır. Hatta bu yoğunluk ve birliktelik öylesine fazladır ki çoğu alanda inkılâbın lokomotif, ayrılmaz nitelikleri haline gelmişlerdir. Ana referans Atatürk olmakla birlikte CHP’nin içindeki önemli isimler bu laik milliyetçilik anlayışına katkıda bulunmuşlardır. Tek partili dönemde parti içinden ve değişik milliyetçi gruplardan itirazlara rağmen bu milliyetçilik anlayışı, 1945 sonrası dönemde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaların ekseninde tek partili dönemde bu tarz bir milliyetçiliğin karşısında olan ve 1940’ların ikinci yarısına kadar bir dip akıntı olarak varlığını sürdüren Türkçü-Turancı ve Anadoluçu çevreler vardır. Ancak esas ilginç olan bu milliyetçilik anlayışının CHP içinde de ciddi tartışmalara yol açmasıdır. Bu tartışmalar 1947’deki CHP Yedinci Büyük Kurultayında gün yüzüne çıkmış ve tek parti dönemi CHP’nin milliyetçilik anlayışında bir değişime ve dönüşüme gidilme kararı alınmıştır.

1. Tek Parti Dönemi Milliyetçiliği ve Laik Niteliği

Safa’nın ifadesiyle Atatürk’ün yaptığı büyük ameliyatın sonucunda artık varlığından eser kalmayan şariat ve saltanat otoritelerine boyun eğmeyen, kendi prensibine ait kıymetlerden zırnık vermeyen, müstakil ve kendi kendine bol bol kâfi bir milliyetçilik doğuyordu¹. Bu ameliyatın yöntemi inkılâptı. İnkılâbın en önemli ayaklarından bir tanesini de milliyetçilik oluşturuyordu. Milliyetçilik, laiklik ile birlikte eski ümmet yapısından sıyrılmak için bir araç olarak görüldü. Klasik ama etkili bir tabirle ümmetten millete geçiş için bu gerekli görülüyordu. Toplum birbirine bağlayan unsur ümmet değil millet olacaktı. Bunun için bir millet ve

1 Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ankara 1996, s.53.

bu millete ait bir milliyetçiliğe ihtiyaç vardı. Bu, devrimi gerçekleştiren kadro tarafından inşa edilmeye çalışıldı. Neticede bugün “Tek parti milliyetçiliği”, “Atatürk Milliyetçiliği”, “Resmi Milliyetçilik” gibi farklı isimlendirmelere tabi tutulan bir Türk Milliyetçiliği tezahür etti.

Bu tezahür ya da daha doğru bir tabirle inşa sırasında ana referans Atatürk'ün bizatihi kendisidir. Sübjektif bir millet anlayışını² benimseyen Atatürk milleti şu şekilde tarif eder: “Zengin bir hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet adı verilir”³. Atatürk, o gün için Türkiye'nin gerçeklerine uygun bir tanımla benimsemiştir. Nitekim her ne kadar Osmanlı'ya nazaran homojen bir nüfus devralınsa da tam bir saflıktan söz edilemeyeceği için iradeye bağlı sübjektif bir tanım ortaya koymuştur. Milliyetçilik ise Atatürk'e göre “İlerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla uyum içinde yürümekle beraber, Türk milletinin özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır”⁴.

Bu millet ve milliyetçilik görüşleri çerçevesinde Atatürk, Türk milletinin oluşumunda etkili olan tabi ve tarihi olguları şu şekilde sıralar: a)Siyasal varlıkta birlik b) Dil Birliği c)Yurt Birliği d)Irk ve köken Birliği e)Tarihi yakınlık e)Ahlaki Yakınlık⁵. Görüldüğü üzere Atatürk milleti oluşturan unsurlar arasında “din”e yer vermemektedir. Atatürk millet tanımına din ögesini dâhil etmemesini şöyle açıklar: “Türkler İslam Dinini kabul etmeden önce de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ne de sairinin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabi idi. Çünkü Muhammed'in kurduğu dinin amacı bütün milliyetlerin üzerinde hepsini kapsayan bir ümmet siyaseti idi”⁶. Bu ifadelerden Atatürk'ün millet ve ümmet anlayışının temeli olan dini, birbiriyle bağdaşmayan kavramlar olarak gördüğü sonucu çıkarılabilir. Yine aynı şekilde dinin birleştirici bir rol oynadığını düşünmediği görülmektedir. Pratikte ise daha başka ve de haklı nedenler mutlaka sunulabilir. Ancak neden ne olursa olsun Atatürk'ün ortaya koyduğu milliyetçiliğinin vasıflarından biri laikliktir.

Benzer millet tanımlarını CHP'ye ait resmi metinlerde de görmek mümkündür. Milliyetçilik CHP'nin ilk açıklanan ilkelerinden biridir. CHP ilk

2 Sübjektif millet tanımı Ernest Renan tarafından kuramsallaştırılmış bir kavramdır. Renan, milleti “Akliselim ve yüreği sıcak insanların ortak vicdan bilinciyle oluşturdukları geniş topluluk” olarak tanımlar. Yani milleti somut olmayan bağlarla bağlanmış insan topluluğu olarak görür ve milliyetçiliği de bu topluluğun millet olma isteği olarak nitelendirir. Bkz.: Ernest Renan, *Nutukları ve Konferanslar*, (Çev.: Ziya İhsan), MEB Yay., Ankara 1946, s.s.119-120.

3 Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, AAM Yay., Ankara 2000, s.35.

4 İnan a.g.e., 64.

5 İnan, a.g.e., s.32.

6 Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yay., Ankara 2007, s.47.

kez 1927’de yayınlanan nizamnamesinde milliyetçi olduğunu deklare etmiştir. Ancak ilk programını 1931’de yayınlayan CHP, ilk kez bu programda milleti resmi olarak tanımlamıştır. 1931 tarihli CHP programı milleti “*dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyet*” şeklinde tanımlamaktadır⁷. CHP programındaki bu tanım CHP’nin dönemin tek siyasi aktörü olması bakımından önemlidir.

Nitekim milliyetçilik ve laiklik kurucu kadro için inkılabın en önemli araçları olarak görülmüştür. CHP genel sekreteri olan ve 1930’larda üniversitede İnkılâp Tarihi derslerini vermekle görevlendirilen *Recep Peker, İnkılâp Tarihi Ders Notlarında yeryüzünün arılık ve baylık bakımından üstün bir ulusu olarak nitelediği Türkleri yaşanan inkılâp sayesinde yüksek bir hızla yokluktan varlığa, düşkünlükten onura ve üstünlüğe doğru gittiğinden bahsediyordu*⁸. Bir diğer yandan ise *Peker, bu arı ve üstün millete esas kimliğini veren Türk inkılâbına vurgu yapmaktaydı. Nitekim Peker’in görüşleri dikkate alındığında inkılâp ve milliyetçilik gibi kavramlar beraber düşünülebilir ve birbirini destekleyici ya da kapsayıcı bir fonksiyona sahip olabilirdi. Peker’e göre inkılâp, bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski, haksız ve zararlı ne varsa bunları birden yerinden söküp onların yerine ileriye, doğruyu, iyiyi, yeniyi ve faydalıyı koymaktır. Fakat koymak yeterli değildir. Onları öylece koyduktan sonra büyük bir sıcaklıkla davaya yapışıp sökülen şeylerin geri dönememesini, konan şeylerin yaşamasını, yerleşmesini temin edecek bir sistem kurmak ve işletmek de inkılâbın değişmez şartıdır. Bu şart olmadıkça fenalıkların, geriliklerin yerine iyiliklerin ve ileriliklerin konması gelip geçici bir hadise değersizliğine iner ve eski fenalıklar daha geniş tahrip tesirleri ile geri döner*⁹. Nitekim ümmetten millete geçişte inkılâbın getirdiği bir yenilikti. Dolayısıyla diğer yenilikler gibi millete ve milliyetçiliğe sahip çıkılmıyordu.

Mahmut Esat Bozkurt da Peker’e paralel olarak milliyetçiliği ve laikliği inkılâbın ayrılmaz parçası/aracı olarak görür. Hatta milliyetçiliğe bu manada çok önemli bir misyon yükler. Bozkurt Türk İnkılâbı ve milliyetçilik konusunda şunları söyler: *Atatürk ihtilalinin ayırıcı özelliği, Türk milliyetçiliğidir. Türk olmaaktır. Maziye bu prensip tasfiye etti. Yeniliği bu prensip getirdi. Bütün Türk ihtilali bütün eserleriyle bu prensibe dayanıyordu. Bundan en küçük bir sapma geriliğe dönmektir ve ölümdür. İşte bütün bunlardan dolayı Bizanslaşan saltanatın, Türk olmayan Osmanlı saltanat ve hilafet idaresinin asırlar içinde kısaca anlamı şudur: Türk’ten başka unsurların kuvvetlenmesine yarayan, bunlarla beraber ve yaşatmak, yaşamak için Türkü sömüren bir varlık. İşte bundan dolayıdır ki, Atatürk ihtilali, Bizanslaşan saltanatı, vatansız ve milliyetsiz hilafeti kaldırdı. Ve bütün bunlardan dolayıdır ki, milliyetçiyiz, cumhuriyetçiyiz, laikiz*¹⁰ Bozkurt, milliyetçilik ile birlikte laiklik ve cumhuriyetçiliği de birlikte ele almaktadır. Nitekim bu üç ilke’nin Türk inkılâbı

7 Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültür’ün Resmi Kaynakları*, C.III, İletişim Yay., İstanbul 2003. s.201.

8 Recep Peker, *İnkılâp Tarihi Ders Notları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1997, s.207.

9 Peker, *a.g.e.*, s.211.

10 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali I-II*, Kaynak Yay., İstanbul 2008, s.227.

içerisinde yüklendiği görev, maziye tasfiye etmektir. Ona göre bu üç ilke, ümmet halinde yaşayan ve Osmanlı sıfatı taşıyan bir toplumu "Türk"e çevirmiştir. Bozkurt'un ifadesiyle "*Osmanlı İmparatorluğu yerini Osmanlı Cumhuriyetine değil, Türk Cumhuriyetine bıraktı. Teşkilatı Esasiye göre Osmanlı yok Türk vardır. Memalik-i Osmaniye yok, Türkiye vardır, Türklük vardır*"¹¹.

Bu fonksiyonu ile milliyetçilik, Bozkurt tarafından ilerlemenin de yolu olarak görülüyordu. Bozkurt'a göre CHF'nin Türk milliyetçiliğine dayanan siyaseti, baştanbaşa yeni bir vatan yaratmıştı. Bu vatanda siyasal, sosyal ve ekonomik egemenlik Türklerindi ve gittikçe de Türkün olacaktı. Ancak yapılan tüm yeniliklere rağmen eskiler vardı. Fakat yapılan yenilikler bir asrın kaldıramayacağı kadar kesif ve ağırdı. Bütün bir mazinin tasfiyesiydi¹². Bozkurt ilerleme önündeki en büyük engeli "eski"den kalan unsurlar olarak görmektedir. Eski ve yeni ona göre tamamen zıt kavramlardı ve bir arada bulunması mümkün değildi. Dolayısıyla ilerlemenin en önemli yolu mazinin tasfiyesiydi. Bunu gerçekleştirirken de cumhuriyetçilik, laiklik ve milliyetçilik başrolü oynuyorlardı.

Bu iklim içerisinde idealist devlet adamları ve aydınları İslam tesirinden kurtulmuş bir milliyetçiliği, milli bir kültüre ve evrensel bir anlayışa götüren bir yol olarak görüyorlardı. Cumhuriyet milliyetçilik ilkesinin rehberliğinde yeni bir hayata başlayacaktı. Bu yüzden geçmişle ve onunla ilgisi bulunan her şeyle ilişkisini kesmeye çalışıyordu. Osmanlı ile bu bağları koparılırken, bağın sağlandığı en önemli kanala hücum edilmişti. Bu kanal dindi. Nitekim bu noktada resmi sıfatının tekelindeki milliyetçilik Karpata'nın ifadesiyle *rasyonalist, laik ve materyalist yani sadece ufak bir aydın zümrenin kabul edebileceği bir hüviyete sahip oldu*¹³.

Böylesine bir yaklaşım, şüphesiz milliyetçilik ve din arasında bir gerilim yaratmıştı. Ancak bir yandan bu gerilimi aşmak diğer yandan ise böyle bir milliyetçilik anlayışının işlevini yerine getirmesi, yani ümmet toplumundan millet toplumuna geçişi sağlamak için üç aşamalı bir yol izlenmiştir. Birincisi İslam dininin akılcı bir din olduğuna dikkatler çekilmiştir. Atatürk, Balıkesir'de Paşa camiinde halka, "*İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen tevafuluk ve tetabuk ediyor*" demektedir. Yine Fransız bir yazarın sorduğu soru üzerine, Türkiye'nin siyasetinde dine aykırı hiç bir şey olmayacağını söylemekte ve şöyle devam etmektedir: "*Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır, demek istiyoruz. Dinimize bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye mani, hiç bir şey ihtiva etmiyor*" diyerek İslam'ı akılcı gösterme çabasını ortaya koyuyor ve devam ediyor: "*Türkiye'ye istiklalini veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, suni, itikadat-ı batıladan ibaret*

11 Hakkı Uyar, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt*, Buke Yay., İstanbul 2000, s.115.

12 Uyar, a.g.e., s.115

13 Kemal Karpata, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay., İstanbul 1996, s.209,211.

bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince tenevvür edeceklerdir. Onlar ziyaya takarrüp edemezlerse kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız”¹⁴. Burada ilk olarak din ile olan gerilimi aşabilmek için yapılan ilk ve esas iş, İslam’ın değil; fanatiklerin ve fanatikliğin reddedildiğinin belirtilmesidir¹⁵. İkinci olarak çıkarılabilecek sonuç ise Oran’a göre milliyetçi ideolojinin, dinin toplum içinde aldığı biçime, yani popüler dine ve onun içinde örgütlendiği kurumlara saldırıya geçeceğidir. Nitekim milli devleti kurmanın bir parçası olarak resmi din kurumu yani halifelik kaldırıldıktan sonra milliyetçi ideoloji popüler din kurumlarına karşı çıkmış ve onun yerine çağdaşlaşma anlayışının kabul edilmesini istemiştir. Fakat bu kadarı da toplumun eski temellerinden sıyrılması için yeterli olmayacaktır. Üçüncü aşamada milliyetçi ideoloji, resmi din ve popüler dinden sonra din eğitimi konusunda da güçlü bir “aşırı din” ya da “dinci” karşıtı tutum izlemiştir. İlahiyat mektebi 1925’te 284 öğrenciye sahipken 1926–1933 arasında bu sayı 20’ye düşmüştür. 1941’de ise öğrencisi kalmadığı için bu okullar kapatılmıştır. Atatürk’ten sonra da bu durum, CHP iktidarının son dönemlerine kadar devam edecektir¹⁶.

Bütün bunlara rağmen dinin millet ve milliyetçilik anlayışındaki rolü konusunda tartışma yaratan nokta, 1930’ların başına kadar hala milletin İslam dini ile özdeş olmasıdır. Bir yandan aşırı dini karşısına alan bir anlayış hâkimken diğer yandan, Türk olarak kabul görmenin ölçütü hala Müslüman olmaktan geçmektedir. Her ne kadar anayasada Türk olmanın koşulu¹⁷ Müslüman olmaya bağlanmadıysa da fiiliyatta durum Lozan’da resmileşmiş tavrın devamıdır. Lozan’da azınlık olarak sadece gayrimüslim gruplar kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki uygulamalarda da ölçüt değişmemiştir. 1923 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesinde ana dilleri Türkçe olan ve ırk bakımından da Türk olan Karamanlı Türklerin sadece Hristiyan Ortodoks oldukları için gayri Türk olarak kabul edilmiş ve mübadeleye dâhil edilmişlerdir¹⁸. Benzer bir örnek, 1930 sonrası dönemde Romanya’daki Ortodoks Hristiyanlık inancına mensup Gagavuz Türkleriyle ilgilidir. Gagavuz Türklerinin Türkiye’ye göç ettirilmesi için dönemin Bükreş

14 Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Dost Kitabevi, Ankara 1988, s.s.153-154.

15 Nur Betül Çelik, *Kemalizm:Hegemonik Bir Söylem, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce(Kemalizm)*, C.II, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s.86.

16 Oran, *a.g.e.*, s.154.

17 Türk tanımı, 1924 Anayasasının 88. maddesinde şu şekilde yer almıştır: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur. Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür”. Suna Kili, A.Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri(Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000, s.138. Ayrıca bu madde üzerindeki tartışmalar için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C: 8/1, s.s.908-911.

18 Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Phoneix Yay., Ankara 2003.

Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Ulus gazetesi yazarı Yaşar Nabi Nayır'ın teşebbüslerine ve propagandalarına karşın, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bunlara itibar etmemiş Gagavuz Türklerinin göçüne izin vermemiştir¹⁹.

Bu çelişkili tavır, dönemin şartları içerisinde değerlendirildiğinde anlaşılabilir. Her şeyden önce Lozan'da belirlenen statüye göre azınlıklar sadece gayrimüslimlerden müteşekkildi. Dolayısıyla yurda göçüne izin verilecek gayrimüslim unsurların yeni azınlıklar oluşturma riski ve ihtimali vardı. Bu risk ve ihtimal, nüfusun daha homojen olmasını isteyen ve bir millet inşa etmeye çalışan cumhuriyet için sıkıntı yaratabilirdi. Bir diğer yandan her ne kadar dine, milleti belirleyen etmenler arasında yer verilmese de, cumhuriyet gerçeklere yüzünü dönmemiş ve pratikte ortak kültüre uyum için dinin önemli bir vasıta olabileceğini düşünmüştür. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki 1930'lardan sonra İslam, yerini Türk diline bırakmıştır. Üçüncü ve son olarak ise cumhuriyetin pragmatik tavrından söz edilebilir. Cumhuriyet, milleti din esasına göre belirlese de, bunun hiçbir zaman sosyal hayata ve siyasete yansımına müsaade etmemiştir. Yani popüler dine ve dini kurumlara müsaade etmezken, nominal anlamda dinin getirdiği faydalara sırtını dönmemiştir. Kendi çizdiği sınırların ve kontrolünün dışında bir din anlayışına müsaade etmezken, mübadele örneğinde olduğu gibi dini yeri geldiğinde milleti tanımlarken sadece devlet olarak kendisi kullanmıştır. Ancak bunun, dönemin genel karakterini ve özellikle içeride uygulanan laik millet ve milliyetçilik anlayışına zarar verecek bir duruma yol açmasına müsaade edilmemiştir.

2. Çok Partili Dönemde CHP ve Yedinci Büyük Kurultay

Türkiye'de 1945 sonrası ciddi bir liberalleşme dalgası görülmüştür. Bu dalgadan CHP'nin masun kalması beklenemezdi. Tam tersine dalgayı oluşturan rüzgar bizatihi CHP'nin kendisiydi. Öncelikle siyasal alanda tarihi bir kararla çok partili yaşama geçildi. Demokrasiye geçişin ilk sinyalleri, Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli konuşmasında kendini göstermiştir. Çok partili hayata geçiş için bir dönüm noktası olarak nitelenen bu konuşmada İnönü, "memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" ifadelerini kullanmaktaydı. 1945'te çok partili hayata geçilme kararı alınmış ve bu sürecin ilk muhalefet partisi olan *Milli Kalkınma Partisi* kurulmuştu. Böylece resmen çok partili hayata geçilmişti. Ancak bu parti, ne iktidar, ne de daha sonra muhalefet tarafından ciddiye alınmıştı. Dolayısıyla gerçek manada çok partili hayata geçiş, 7 Ocak 1946'da *Demokrat Parti*'nin kurulmasıyla gerçekleşti. Parti programında ülkede demokrasinin geniş ve ileri ölçüde gerçekleşmesini sağlamaya yönelik vaatlere, temel hak ve özgürlüklere ve dernek kurma özgürlüğü gibi konulara yer verilmişti²⁰.

19 Önder Duman, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri(1923-1938)", *Bilgi*, 2008 Bahar, S.45, s.40.

20 Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi*, C.4, Edit Eser, Cem Yay., İstanbul 2005, s.s.171-181

10 Mayıs 1946'da CHP'nin ikinci "olağanüstü kurultayı"nda ise 1938'den itibaren kullanılan ve İnönü'ye verilen "Milli Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" unvanları kaldırıldı. Bu, şeklen de olsa Milli Şef döneminin sonu anlamına geliyordu. Ancak Milli şeflik, her ne kadar kâğıt üzerinde kalksa da pratikte bunun ortadan kaldırılması ve milli şefliğin etkilerinin sona ermesi, tedricen gerçekleşti. Yine de şeflik gibi totaliter bir algı oluşturan ve çoğu zaman da bu fırsatı tanıyan kavramların ortadan kalkması, liberalleşme açısından önem arz etmektedir. Öte yandan aynı kurultayda, siyasal hayatın çok partili hayata uyum sağlaması için bazı önemli değişikliklerin bir an önce yapılması gerektiği açıkça belirtildi. Buna göre, sınıf esasına dayalı dernek ve siyasal parti kurma yasağı kaldırılarak, tek dereceli seçim sistemi kabul edildi²¹. CHP içindeki bu liberalleşme sadece bunlarla sınırlı kalmadı. 15 Ekim 1946'da *Hilmi Uran, Nafi Atif Kansu*'nun yerine CHP genel sekreterliğine getirildi. Bu değişiklik CHP içindeki aşırılara karşı bir tedbir olarak nitelendirildi²². 1947 sonlarında CHP'nin radikal isimlerinden biri olarak değerlendirilen Recep Peker, parti içindeki ılımlıların muhalefeti nedeniyle başbakanlıktan istifa etmiş ve yerine daha liberal bir isim olan *Hasan Saka*, hükümeti kurmuştur²³.

Bütün bunlar olumlu gelişmelerdi. Ancak liberalleşme açısından esas kırılma noktası CHP'nin 17 Kasım 1947'de Ankara'da toplanan *Yedinci Büyük Kurultayı*'dır. Bu kurultay parti içi yeni siyasal düzenlemeler bakımından çok önemlidir. Koçak'ın ifadesiyle CHP'nin geleneksel bürokratik ve otokratik yapısı kırılmak istenmiş, parti içi siyasal mekanizmaların, çok partili hayata uyum sağlamasına çalışılmıştır. CHP'nin yeniden örgütlenme ve yeniden oluşma sürecine girmek istediği anlaşılmaktadır²⁴. Kurultayın önemini önceden belirten bir yazısında Hüseyin Cahit şöyle diyordu: "Bu kurultay ile CHP bünyesinde, teşkilatında esaslı bir değişiklik olacak ve demokratik ruh demokrasiyi 24 sene evvel ilan eden ve nihayet onu geliştirmek ve mantiki neticesine erdirmeye kararlı Halk partisi içinde hâkim kesilecektir"²⁵. Bu kurultayda CHP, çok partili sistemin gereklerine kendini yeniden uyarlamaya çalıştı. Parti örgütü koyu merkezîyetçilikten uzaklaştırıldı. Parti görevlileri artık geçmişte olduğu gibi atanmakla değil, seçimle gelmeye başladı. DP ile yarışabilmek için partinin devletçilik ve laiklik ilkelerinin yeniden gözden geçirilmesine karar verildi. Hatta kurultayda söz konusu ilkeler üzerinde ciddi değişiklikler yapıldı. Kurultayda tartışma konuları arasında yer alan milliyetçilik konusunda da aynı anlayışı görmek mümkündür. CHP içerisinde bu kavramın yeniden yorumlanması ve konjonktüre uygun tanımlar yapılması gerektiği fikri, ön plana çıkmıştır.

21 Koçak, *a.g.e.*, s.s.181-182.

22 Feroz, Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s.26.

23 Esmâ Torun, *II.Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., Antalya 2006, s.272.

24 Koçak, *a.g.e.*, s.189.

25 Ahmad, *a.g.e.*,s.38.

Kurultayda milliyetçilik tartışmalarında öne çıkan hususlar, beynelmilecililik, ırkçılık ve milliyetçiliğin ananevi ve manevi boyutudur. Her şeyden önce milliyetçiliğin bir taassuba yer vermemesi gerektiği bununla birlikte Türk milliyetçiliğinin beynelmilel bir karakterde olmadığını, bilakis bu akıma karşı olması gerektiği vurgulanmıştır. *Orhan Seyfi Orhon*, *Kozmopolitleri*, "milletim nevi beşerdir, vatanım ruyu zemin diyen fertçiler ve dünyacılar" olarak niteleyerek böyle bir anlayışın milliyetçiliğe zarar vereceğini, çünkü bu anlayışın millet gerçeğini inkâr ettiğini, oysa insanın içtimai bir mahlûk olarak millet halinde yaşadığını²⁶ belirtir. Millet gerçeğinin inkârını eleştirir. Türk milliyetçiliğinin her türlü kozmopolit akıma karşı olması ve kendini savunması fikri kurultayda hâkim görüştür. Şüphesiz bu kozmopolit fikirlerin başında komünizm gelmektedir.

Kurultaydaki Milliyetçilik tartışmalarının ayaklarından bir tanesini de ırk ve ırkçılık kavramları oluşturur. Geçmiş yıllarda ırkçılık, Turancılık, komünizm gibi kavramların muğlak kalması nedeniyle yaşanan buhranlar hatırlatılarak ırk kavramına açıklık getirilmeye çalışılmaktadır. Rize milletvekili *Fahri Kurtuluş*, milliyetçiliğin nereden ilerisinin şovenlik olduğu, nereden ilerisinin ırkçılık telakki edildiğinin mutlaka resmi ağızlardan ifade edilmesi gerekliliği üzerinde durur. Öte yandan Gaziantep milletvekili *Sait Barlas*, adeta ırkçılık Turancılık davasına atıfta bulunarak şu ifadeleri kullanır: "Türkiye'de "Türk" dediğimiz zaman muayyen bir ırk anlamadığımız için "Türk ırkı" dediğimiz zaman da Avrupalı manada bir ırkçılık anlamıyoruz. Biz "Türk Milleti" dediğimiz zaman kan davasında değiliz. Fakat biz geçmiş yıllarda gençliğe karşı büyük bir hata işledik. Türkçülük dediğimiz zaman Avrupalı manada ırkçılık anladık. Ancak bugün Türk ırkı dediğimiz zaman kanı değil ruhu mazisi ve istikbali ve imanı olan bir zümreyi alıyoruz. Binaenaleyh "Türk ırkı" dediğimiz zaman "Türk milletidir"²⁷. Aslında burada ırkçılık Turancılık davasına atıfta bulunulması ve geçmiş yıllarda gençliğe karşı işlenen bir hatadan bahsedilmesi bir *iadeyi itibar* olarak algılanabilir. Mahkemeden beraat eden Türkçü-Turancılar şimdi de siyasi manada aklanmışlardır.

Ancak milliyetçilik konusunda kurultayın başrol oyuncusu ve milliyetçilik ile ilgili tartışmalarda sözü en fazla kullanan kişi, İstanbul milletvekili ve kapanan Türk Ocakları eski başkanı *Hamdullah Suphi Tanrıöver*'dir. Tanrıöver, milliyetçilikle ilgili konuşmasında, milliyetçiliğin bir milli mefkûreden ve tarihten bağımsız olamayacağını, milletlerin toprağa dayandığı kadar manevi değerlere dayandığını belirterek o güne kadar CHP tarafından benimsenen laik, pozitivist millet ve milliyetçilik anlayışının tamamen dışında bir tavır sergilemiştir. Geçmiş unutturmak, mazi ile alakanın kesilmesi için tarihi ve manevi değerlerin hiçe sayılmasına dikkat çekmiştir. Bu şartlarda ortaya konulan tarihten, manevi değerlerinden kopmuş bir milliyetçiliğin zararlı akımlarla -şüphesiz komünizm kast ediliyor- mücadele edemeyeceğine

26 CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, Ankara 1948, s.398

27 CHP Yedinci..., s.395-396.

değmektedir. Tanrıöver'in milliyetçilikle ilgili konuşmasında en üst perdeden tarihi ve mazinin inkârı ile ilgili vurgular görmek mümkündür. Hatta konuyu kapalı olan türbelere getirerek Türk tarihini meydana getirenlerin türbelerinin 1925'ten itibaren kapalı olduğunu ancak bunun laiklikle alakası olmadığını belirtir. Çünkü kapalı olanların evliyalardan değil Osmanlı İmparatorluğunu kuran ve genişleten, Osmanlı padişahlarının türbeleri olduğuna dikkat çekerek, bu halde gençlere o memleketi, onlara kimin verdiğinin öğretilmesinin yani bir tarih bilincinin aşılmasının zorluğundan bahseder²⁸. Tanrıöver'in buradaki en temel rahatsızlığı, milliyetçiliğin manevi değerlerden arındırılması sonucunda, komünizm karşısında zayıf düştüğüdür. Ancak bu manevi değerlerin kaynağını teşkil eden milli tarih konusunda da Cumhuriyet öncesi tarihin hiçe sayılması yoluyla büyük bir hata yapılmıştır. Tanrıöver'in ortaya koyduğu bu görüşlerin, milliyetçilik konusunda, kurultayın geneline hâkim olan görüş olduğunu söylemek mümkündür.

Kurultayda bu tartışmalar sonucunda partinin vasıfları başlıklı bölümde milliyetçilik tanımı şu şekilde kabul edilmiştir:

“Partimiz Türk Milletini dil, kültür, ülkü ve tarih birliği ile saadet ve felaket ortaklığına inanmak, ortak yurt sevgisi taşımak gibi tabii ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütün olarak kabul eder.

Bu birlik üzerinde kurulduğu kutlu vatan toprakları hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir bütündür.

Partimiz Milliyetçiliği, Türk milletin bütünlüğünü ve bunun dayandığı milli ruh ve milli şuuru yaşatmak ve korumak manasına alır.

Milletin özel karakterini ve bağımsız benliğini korumayı amaç tutarız.

Milliyetçiliği Türk Milleti için en yüksek bir insan seviyesine varmanın kök şartı ve anayolu biliriz.

Milletimizi hür ve bağımsız dünya milletleri ailesinin eşit ve şerefli bir üyesi sayarız.

28 CHP Yedinci..., s.s.402-403. Tanrıöver, bu konuyla ilgili olarak şu anısını naklediyor: Yugoslavya'nın üç büyük şairinden birisini Bükreş'te büyükelçi olarak vazife gördü, sekiz ay uğraştım, onu İstanbul'a getirdim; kalbinden biraz hasta idi. Maksadım, İstanbul'un güzelliklerini göstererek, eşsiz ağabeydatını tanıtarak, sihir ve füsunu önünde şairin kalemini memleketimin lehinde kullanırmak, bir şiir yazdırmaktı. Yabancı şair büyükelçi ile gezdiğimiz gibi Tataresko, Titulesko ile de dolaştık. Medeniyetimizin bir şaheseri olan Süleymaniye Camiini de ziyaret ettik. Sultan Süleyman'ın türbesini de gezmek arzusuna düştüler. Beraber türbeye yürüdük baktık kapısı kapalı... Vaziyeti biliyordum; söyleyecek şey bulamadım. Onlar galiba tamirat var dediler fakat iskele yok... Nihayet şunları söyleyebildim: “Bir müddet mazi ile alakamızı kesmek istedik, onun için türbeleri kapattık” dedim. Yabancı diplomat hayretle yüzüme baktı, “Ciddi mi söylüyorsunuz?” dedi. Cevap verdim: “Ciddi” dedim. Şu sözleri söyledi: “Böyle tarihi olmayan milletler tarih huzurunda esatir, efsane uydururlar. Sizin ise büyük bir tarihiniz vardır; bu tarihi yapanların türbesini nasıl kapatıyorsunuz?” diye sordu”. CHP Yedinci..., s.s.402-403.

Bizim milliyetçiliğimizin hiçbir millet için zarar verici bir mahiyeti yoktur"²⁹.

Kurultayda kabul edilen tanımda, daha önce CHP tanımlarında vurgu yapılan, *kültür ve ülkü birliğine tarih birliği ve ruhi bağlar* eklenmiş, ayrıca Türk milliyetçiliğinin fonksiyonu, görevi, Türk Milletinin bütünlüğü ve bunun dayandığı milli ruhu ve şuuru yaşatmak ve korumak olarak belirlenmiştir. Bu farklılıklar şüphesiz, daha kurultay öncesinde egemen olmaya başlayan liberal havanın bir ürünüdür. Nitekim Atatürk hayatta iken dine karşı cephe alarak, dile ve kültüre dayanan bir milliyetçiliğe taraftar olan Hamdullah Suphi³⁰ dâhi, milli kuvvetin kaynaklarını tarihte, bilhassa Osmanlı İmparatorluğu tarihinde bulunduğunu iddia ediyordu. Müslümanlık, Türk toplumlarının ruhunda yaşadığı için milliyetçiliğin tarih ve dine dayandırılması gerektiğini savunuyordu.

Böyle bir milliyetçilik anlayışının tek parti döneminde uygulanan laiklik anlayışıyla yan yana gelmesi ve birlikte yürütülmesi söz konusu değildi. Öyleyse yapılması gereken şey, ya bu milliyetçilik anlayışından vazgeçmek ya da laiklik anlayışını revize etmektir. CHP, ikincisini tercih etti ve kurultayda en çok tartışılan konulardan bir diğeri laiklik oldu. Parti içindeki gelenekçiler toplumsal dayanışmanın dinle sağlanabileceğine inanıyor ve o güne kadar uygulanan din politikalarının da yumuşamasını talep ediyorlardı. Tam aksi görüşte olanlara göre ise, toplumsal dayanışma dinle değil, milliyetçilik duygusuyla sağlanabilirdi. Sonuçta gelenekçilerin istediği doğrultuda, *radikal laiklik politikasının* terk edilmesi karara bağlandı. Nitekim kurultaydan sonra liberalleşme ile birlikte bir İslami tadilat ortaya çıktı. 20 Mayıs 1948'de CHP parti grubu Milli Eğitim bakanlığı denetiminde imam hatip kursları açılmasına karar verdi, 25 Kasım'da ilkokullara öğrenci velilerinin isteğine bağlı olarak din dersleri kondu. Türklerin İslam öncesi tarihini "İslam'a kavuşmaya dönük arayışların tarihi" olarak değerlendiren ve İttihat ve Terakki'nin İslamcı kanadında yer alan tarih profesörü *Şemseddin Günaltay*'ın 16 Ocak 1949'da başbakan olmasından sonra da CHP din konusundaki icraatlarına hızlanarak devam etti. 4 Haziran 1949'da İlahiyat Fakültesi açıldı. 1 Mart 1950'de de tarihi ve mimari değer taşıyan türbelerin açılmasına izin verildi. Hatta CHP'nin söyleminde de değişiklik oldu Ancak bu tavizler 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimde başarılı olmaya yetmedi. DP, büyük çoğunlukla iktidara geldi³¹.

29 CHP Yedinci..., s.405.

30 Karpat, a.g.e., s.212.

31 Çağatay Okutan, *Bozkurt'tan Kuran'a Milli Türk Talebe Birliği*, İBÜ Yay., İstanbul 2004, s.99.

Sonuç

Bütün bu liberalleşme ve İslami tadilat gayretlerini Taşkın, “Atatürk’ten sonra kurucu kadro Osmanlıdan kültürel kopuş çabalarının toplumdan umdukları sahiplenmeyi görmediğini fark edince rejimin her ne pahasına olursa olsun korunması kaygısıyla hareket ettiler³²” şeklinde değerlendirmektedir. Bu ifadenin haklılık payının olduğu inkar edilemez. Toplumla verilenlerin tam olarak algılanmadığı ve içselleştirilmediğini gören yirmi senelik tek parti, devleti iktidarı kaybetmemek ve hatta artık mevcut demokrasi ortamında riske etmemek adına ciddi tavizler vermiştir. Dolayısıyla tek parti döneminde, Osmanlı’dan kopuş sırasında siyasi çerçevenin dışına ittiği bir çok unsuru tekrar resmi çerçeveye dâhil etmeye çalışmıştır.

Ancak bu unsurları sahiplenilen sadece CHP olmamıştır. Yaşar Nabi’nin 1945 sonrası demokrasiye geçiş ortamını tasvir ettiği ifadeleri ile “uzun süren bir içki yasağının kaldırılmasından sonra insanların meyhanelere üşüşmesi³³” gibi birçok kişi grup organizasyon bu unsurlara sahip çıkmıştır. Neticede rejimi kuranların ve CHP’nin baştan beri istemediği çekindiği durum ortaya çıkmış ve bu unsurlar devletin kontrolünden çıkarak nominal halden popüler hale gelmişlerdir. Bu durum, tek parti dönemi milliyetçiliğinin dışında milliyetçilik anlayışına sahip Türk milliyetçileri arasında da heyecanla karşılanmıştır. Şimdi “meyhaneye üşüşenler” arasında bu milliyetçilik anlayışları da yer almaktadır. CHP’nin 1947 kurultayında ortaya koymaya çalıştığı dini, manevi, ananevi değerlere önem veren, geçmişle bağını sıkı tutan, halkın değerlerine daha yakın bir milliyetçilik anlayışı, çok daha yoğun bir şekilde çeşitli grup ve kişilerce sahiplenilmiş 1945 sonrasında siyasi sosyal konjonktüründe yerini almıştır.

32 Yücel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakar Entelejensiya*, İletişim Yay., İstanbul 2007, s.59.

33 Yaşar Nabi, *Nereye Gidiyoruz?*, Varlık Yay., İstanbul 1948, s.3.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.
- BOZKURT, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali I-II*, Kaynak Yay., İstanbul 2008.
- CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, Ankara 1948.
- ÇELİK, Nur Betül, *Kemalizm:Hegemonik Bir Söylem, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce(Kemalizm)*, C.II, İletişim Yay., İstanbul, 2004.
- DUMAN, Önder, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri(1923-1938)", *Bilig*, 2008 Bahar.
- İNAN, Afet, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, AAM Yay., Ankara 2000.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay., İstanbul 1996.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Yay., Ankara 2007.
- KİLİ, Suna, A.Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri(Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye Tarihi*, C.4, Edit Eser, Cem Yay., İstanbul 2005.
- NABİ, Yaşar Nabi, *Nereye Gidiyoruz?*, Varlık Yay., İstanbul 1948.
- OKUTAN, Çağatay, *Bozkurt'tan Kuran'a Milli Türk Talebe Birliği*, İBÜ Yay., İstanbul 2004.
- ORAN, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Dost Kitabevi, Ankara 1988.
- PARLA, Taha, *Türkiye'de Siyasal Kültür'ün Resmi Kaynakları*, C.III, İletişim Yay., İstanbul 2003.
- PEKER, Recep, *İnkılap Tarihi Ders Notları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1997.
- RENAN, Ernest, *Nutuklar ve Konferanslar*, Çev: Ziya İhsan, MEB Yay., Ankara 1946.
- SAFA, Peyami, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ankara 1996.
- TAŞKIN, Yücel, *Milliyetçi Muhafazakar Entelejensiya*, İletişim Yay., İstanbul 2007.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, C: 8/1, ss.908-911.

TORUN, Esmâ, *II.Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay.*, Antalya 2006.

UYAR, Hakkı, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt*, Büke Yay., İstanbul 2000.